

ТЕОРЕТИКО СУТНІСНИЙ АНАЛІЗ
ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ, ЯК ЕКОНОМІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Лисюк В.М., Деркач Т.В.

У статті наведений теоретичний аналіз інтеграції економічних систем, розглядається сутність інтеграції як економічного процесу, його складових та механізму, що є рушійною силою інтеграційних процесів.

Постановка проблеми. Сьогодні тема інтеграції економічних систем є досить популярною як у наукових, так і публіцистичних і політичних дискусіях. Але проблема інтеграції має не тільки теоретичне значення, вона набула досить широкого практичного розповсюдження будучи вбудована в теорію глобалізації.

Глобалізація в наш час стала одним з визначних ознак розвитку світової економіки, що супроводжується зростанням залежності країн світового співтовариства через тісну їх інтеграцію. Отже інтеграція є певним засобом, механізмом глобалізації

Однак, глобалізація ставить перед суспільством і окремими країнами ряд проблем і загроз, які можуть у кінцевому рахунку призвести до негативних наслідків для їх економік. Так, за даними ООН, на протязі останніх 20 років на фоні зростаючого багатства і якості життя в розвинутих країнах, а також зростання обсягів світового виробництва 54 країни світу стали біднішими. Серед них 17 країн Східної Європи, 6 – латинської Америки, 6 – Арабських країн, 20 – країн Африки. Це підтверджується іншими дослідженнями [1, 4, 5, 10].

Чи є причиною цього глобалізація і неефективна інтеграція їх економік, зважаючи, що більшість з цих країн включились у інтеграційні процеси як-то: вступ до СОТ, та до регіональних інтеграційних об'єднань типу ЄС, СНД, НАФТа тощо – це необхідно довести, на що ще мало хто зважився.

Слід тільки зазначити, що кожна з цих країн впровадила власну інтеграційну політику, не маючи певного наукового, методологічного та методичного забезпечення (на чому можливо обґрунтувати її необхідність), тобто навмання, або за зовнішніми вказівками.

Мета дослідження. Отже для того, щоб підтвердити, або спростувати цю тезу, а також з метою пошуку шляхів формування ефективної інтеграційної стратегії, слід дослідити: сутність, мету, роль і значення інтеграції, та її вплив на економічний розвиток, а також її складові та механізми, визначити саме поняття тощо.

Певні дослідження у цьому напрямку проводили відомі вітчизняні і ноземні вчені, серед яких: В. Геєць, В. Дергачов, В. Мунтян, Е. Бершеда,

В. Сиденко, Л. Вардомський, М. Ільїн, В. Козак і багато інших, а також представники різних західних шкіл: М. Алле, У. Ростоу, Ф. Перру, Я. Тінберген, Г. Мюрдаль, Е. Хаас, С. Бланк, Е. Інґліш та ін.

Втім економічна сутність, зміст і взагалі понятійний апарат так до кінця у системному взаємозв'язку, не встановлено, що не дозволяє вважати теорію інтеграції остаточно завершеною. Це дає підставу авторам зосередити наукові дослідження саме у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу. Класична теорія інтеграції була побудована на аналізі минулих явищ, характерних для угруповань держав або регіонів. Об'єктом дослідження були угруповання, що склались з декількох учасників (держав). Причому мотиви інтеграції різними вченими і політиками визначаються різні, як-то: політичні, культурні, географічні забезпечення національної безпеки, рідше малообґрунтовані економічні тощо, і вони мало пов'язані з результатами тобто економічними вигодами, які бажали отримати учасники інтеграції: це якраз, на наш погляд, і було причиною невдалих результатів інтеграції деяких країн, що наведені вище.

Вважаємо, що сучасним завданням наукових досліджень у цій сфері є саме розробка теорії економічної інтеграції найбільш адаптованої до сучасних світових економічних реалій, в якій мають бути чітко визначені її сутність, складові, механізми та інші чинники, що її визначають, як економічну категорію [2].

І в цьому аспекті перш за все слід визначити поняття інтеграції. Насамперед, енциклопедичні видання її визначають у загальному розумінні. Зокрема, С.В. Мочерний дає таке визначення: «Інтеграція (*лат. integratio – відновлення і цілий*) – поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.)» [3, с. 668].

У наших дослідженнях ми приділяємо увагу саме економічній інтеграції, яка за тим же джерелом визначається наступним чином: «Інтеграція економічна – процес зближення і поступового об'єднання національних економічних систем, сучасна найрозвинутіша форма інтернаціоналізації господарського життя. Об'єктивною основою економічної інтеграції є високий ступінь розвитку інтернаціоналізації господарського життя, зокрема продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних, виробничих відносин і господарського механізму. Інтернаціоналізація продуктивних сил зумовлена насамперед процесом переростання продуктивними силами кожної з інтегруючих країн своїх національних меж» [3, с. 668-669].

Слід зазначити, що у цьому виданні, як і в інших, визначення економічній інтеграції через поняття інтернаціоналізації є не дуже вдалим, тому що автор не в змозі чітко розмежувати ці поняття, тому звернемося до інших авторів. Наприклад, під економічною інтеграцією часто розуміється: «Будь-яка система, що складає основу систематичних і повторюючихся трансакцій, що розширюють межі економічної взаємозалежності. На від-

міну від співробітництва, що характеризується одиничним актом або короткими серіями економічних трансакцій» [1, с. 68]. Але, якщо перше визначення особливих питань не викликає, то друге – ініціювало дискусію, у ході якої визначення інтеграції було уточнено, таким чином, ознакою, що відрізняє інтеграційні об'єднання від іншої політичної системи, була визначена її послідовна трансформація, тобто: «...об'єднання, злиття, поглинання двох або більше держав (або окремих національних ринків) в нову більш широку спільноту» [1, с. 68].

Центр «Конференс борд оф Кенада» надав своє трактування економічної інтеграції, згідно якого вона включає в себе 4 головних елементи: встановлення більш тісних ділових зв'язків шляхом розширення торгівлі і передачі результатів НІОКР; створення інтеграційних систем виробництва; наявність взаємодоповнюючої транспортної і комунікаційної інфраструктури; впровадження відповідної політики (слід розуміти – інтеграційної), створення організаційних механізмів і наявність комерційної практики, що стимулює ці процеси [1, с. 72].

Аналіз показує, що будь-які різноманітні визначення інтеграції різними авторами – всі вони зводяться до одного, що:

- це процес – економічний процес;
- цей процес спрямований на економічний розвиток держави.
- рушійною силою цього процесу є механізми рухомості товарів і капіталів між учасниками (суб'єктами) інтеграції;
- якщо учасники інтеграції є країни, то рушійною силою є механізми міжнародного руху товарів і капіталів;
- інтеграція на практиці реалізується через торгівлю товарами (послугами) і активами суб'єктів, у тому складі фінансовими.

Але ж ці самі завдання, які, за визначенням, стоять перед інтеграцією, виконує і зовнішня торгівля. Тобто, кожна країна свої наміри соціально-економічного розвитку може реалізувати через активізацію зовнішньої торгівлі.

Існують різні приклади співробітництва країн з крупними регіональними об'єднаннями без формального членства у них шляхом підписання різних торгівельних угод. Наприклад, угоди про вільну торгівлю між США, та Ізраїлем, Марокко, Бахрейном, Сінгапуром, Австралією тощо.

Зовнішня торгівля дозволяє найбільш ефективно розподілити ресурси в середині країни, спрямувавши їх саме на виробництві тих товарів і послуг, в яких країна має порівняльні переваги. Розширення експорту сприяє зростанню випуску продукції, створенню нових робочих місць та економічному зростанню в цілому, тоді, як дешевий імпорт стримує інфляцію, що сприяє збереженню грошових ресурсів та їх наступне спрямування на інвестування споживачам, що також позитивно впливає на динаміку економіки. Конкуренція з імпортною продукцією примушує національних виробників шукати способи скорочення затрат на виробництво і роботи його більш ефективним, стимулює інвестування в новітні досягнення науки і техніки для підвищення якості продукції і росту про-

дуктивності праці. Є у зовнішній торгівлі і негативні моменти, пов'язані з ростом конкуренції для національного виробництва і його конкурентоспроможністю в порівнянні з іноземними виробниками, а також з впливом на ринок праці. Диспропорція у зовнішній торгівлі в бік імпорту приводить до зростання негативного торгового балансу, а за них і зовнішнього боргу, який створює додаткове навантаження на бюджет країни. В той же час диспропорція в сторону експорту, переводить до зростання грошової маси в країні і росту інфляції.

У цілому вплив розвитку світової торгівлі на динаміку окремої країни визначається і в той же час обмежується різницею у рівні лібералізації торгівлі між окремими країнами і інтеграційними об'єднаннями. Залученість у світову торгівлю дозволяє країні, з одного боку, використовувати свої торгівельні зв'язки з іншими країнами для пом'якшення кризових ситуацій і стимулювання зростання економіки, а з другого боку – підвищує вірогідність виникнення кризи у вигляді перебоїв постачання товарів та послуг з країни-партнера.

Якщо вважати, що національне господарство – це відкрита система, яка в тій чи іншій мірі обмінюється з іншими країнами товарами, послугами, капіталом, робочою силою і не може існувати без такого обміну, тобто, воно представляє собою складову частину світової відтворювальної системи, то виникає слушне питання чим же тоді відрізняється інтеграція від зовнішньої торгівлі.

І у тому і у іншому випадку це процес, який мотивований нібито ідентичними цілями. Але, справа в тім, що ці процеси мають різну природу і призводять до різних результатів. Так, якщо міжнародна торгівля як процес товарно-грошового обміну сприяє соціально-економічному розвитку національної економіки – через кількісний приріст показників, що вказані вище, то інтеграція за рахунок значної активізації процесів міжнародного обміну де торгівля товарами розглядається лиш як його частка, передбачає більш суттєві зрушення національної економіки, а саме – зміну її якісного стану.

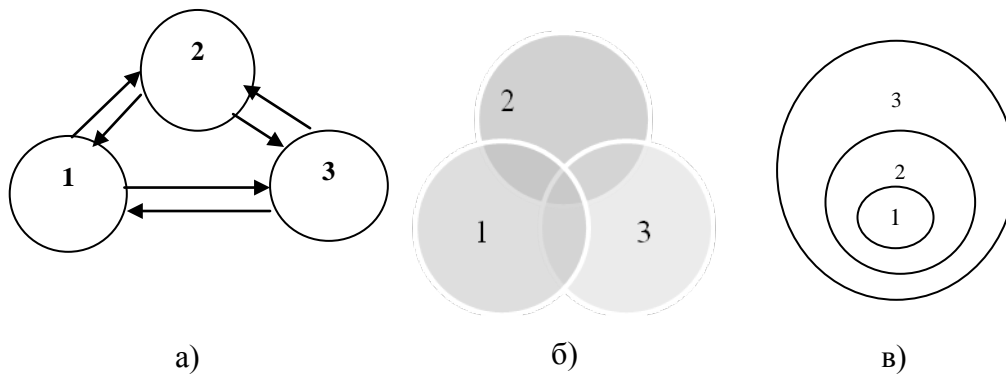
Розкриваючи цю думку слід пояснити, що інтеграція, як процес – це рух, це динаміка, це те природне (у нашому випадку) економічне явище, зміна стану економічної системи, перехід її з одного стану в інший.

У конкретному економічному виразі одна або декілька економічних систем (підприємств, регіону, економічна система, ринок, державна економічна система (за юридичною класифікацією) підприємство, корпорація, у іншій (об'єднання, союз, асоціація, кластер, ПФГ, ЗВП тощо).

Отже, процес інтеграції – це перехід економічної системи, однієї або декількох із одного стану (менш простого за рівнем розвитку) у більш складний шляхом об'єднання.

Економічний процес – це, якщо по аналогії з будь-яким природним процесом, це рух елементів матерії (фізичних, хімічних, біологічних), тобто, у економічному процесі відбувається рух елементів економічної системи товарів, капіталів тощо. Це схематично зображено на рисунку 1, на якому

ми бачимо, що при зовнішній діяльності (торгівлі – варіант а) відбувається взаємодія суб'єктів – економічних систем через рух товарів і капіталів ($\leftarrow \rightarrow$) при повній їх самостійності.

Рис. 1. Схематичне зображення процесів взаємодії учасників: а) зовнішньоекономічної діяльності (торгівлі); б) та в) інтеграції

У випадку часткової інтеграції (б) створюються певні спільні економічні зони з вільним товаро-грошовим обігом, у цьому випадку економічне об'єднання відбувається через окремі ринки (товари), галузі чи території, наприклад, приграничні. При повній інтеграції (в) відбувається повне злиття економік країн, включаючи фінансові їх системи за аналогією ЄС. При інтеграції частиною самостійності суб'єкти, що інтегруються поступають шляхом:

- прийняття інтеграційних умов, нормативних актів, стандартів, тощо;
- зняття певних митних бар'єрів, квот;
- реформування власної нормативної бази;
- введення загальної грошової одиниці тощо.

Певні розбіжності, що особливо почали проявлятися у світі в другому десятиріччі XXI сторіччя показали явні прогалини в теорії інтеграції і її невідповідність сучасним реаліям. До нашого часу в теорії міжнародної економічної інтеграції сформувалися основні напрямки: ранній неолібералізм – 50-60-ті ХХ ст. (В. Репке, М. Алле), пізній неолібералізм (Б. Баласса та ін.), корпоративізм – сер. 60-х (С. Рольф, У. Ростоу), структуралізм (Г. Мюрдаль, П. Стріттен, Ф. Перру та ін), неокейнсіанців – 70-ті рр. (Р. Купер та ін.), дирижізм (Я. Тінберген, Р. Санвальд, І. Штолер) та ін. Слід зауважити, що між напрямками абсолютно чітко простежується відмінність поглядів щодо питання присутності держави в міжнародній економічній інтеграції.

В якості головної економічної причини, що об'єктивно зумовлює необхідність інтеграції, неолібералісти виділяли протиріччя між потребами вільного міжнародного обміну, необхідного для розвитку економіки, і

існуючою тоді системою протекціоністських дискримінаційних бар'єрів на шляху такого обміну.

При цьому неоліберальні теоретики стверджували, що від усунення таких бар'єрів у ході формування інтеграційних угруповань (митних та економічних союзів) всі їх учасники обов'язково залишаться у виграші за рахунок розширення ринків. Це підтверджується у роботах сучасних дослідників [2, 4, 5, 6, 8, 10]. Щодо механізмів інтеграції через розширення ринків, автори вважають досить перспективним напрямком, але у наведених теоретичних дослідженнях він малодосліджений, хоча деякі авторські дослідження органічно вписуються у теорію формування глобальних (міжнародних) ланцюгів вартості [2, 6, 7].

Досвід показує нам, що різні країни по-різному підходять і втілюють (реалізують) інтеграцію своїх економічних систем в залежності від усвідомлення і визначення, оприлюднення і реалізації їх економічних інтересів через інтеграційні процеси, і взагалі – інтеграційну політику. Це дозволило нам поділити інтеграцію (інтеграційну політику) на пасивну і активну.

До першої доцільно віднести таку, яка ставить за мету і переслідує інтереси: а) інших держав (інтеграційних об'єднань), б) вузького кола представників держави (олігархів, правлячої партії, осіб), в) лише політичних угруповань, а також реалізуються під зовнішнім тиском більш сильних партнерів, інтеграційного об'єднання, або інших обставин, не пов'язаних з інтересами держави. Така інтеграція не призводить до отримання позитивних економічних результатів. При пасивній інтеграції держава у інтеграційній політиці не чітко – досить розмито формулює свої економічні інтереси та визначає цілі, а тим більше терміни їх досягнення. А на передній план висовується сумнівні цілі. В якості яких виступає саме інтеграція, а не економічні результати.

Активна інтеграція (інтеграційна політика) проводиться під впливом досить чіткої державної соціально-економічної політики, в якій інтеграція виконує не головну, а допоміжну роль, а саме, підсилює економічні механізми активізації товаро-грошового обігу задля припливу капіталу у національну економіку, розвитку її галузей, ринків, підвищення рівня життя власного населення.

Висновки і пропозиції. Таким чином, визначивши основні характеристики поняття «інтеграція» у її конкретному прагматичному прояві, як «економічна інтеграція», приходимо до висновку:

- інтеграція – це процес – рух;
- економічна інтеграція – це рух економічної системи, тобто зміна її стану, як по відношенню до інших систем, так і по відношенню до її попереднього стану;
- економічна інтеграція – це процес розвитку економічної системи, що відбувається у формі об'єднання що найменш двох або більше систем;
- таке об'єднання може відбуватись у різних формах, а саме: злиття, поглинання, придбання, створення союзу, торгових об'єднань.

Наведений аналіз дозволив зробити висновок, що інтеграція – це процес, а точніше, комплекс процесів, який об'єднаний інтеграційною політикою держави з метою активізації або ефективного прискорення соціально-економічного розвитку держави. Отже, обґрунтування вибору інтеграційної політики має базуватись на визначенні: мети, економічних інтересів, цільової функції, граничних параметрів інтеграції, а також засобів і механізмів впровадження інтеграційних процесів.

На жаль, існуюча світова практика у створенні інтеграційних об'єднань, показує, що вони утворювались без відповідного наукового обґрунтування, а лише і переважно, на основі практичних договорів, що не дозволяло в подальшому отримати очікувані результати для окремих (як правило, слабкіших) учасників інтеграції, а для деяких така інтеграція супроводжувалась економічними втратами (Україна – СОТ).

Це вказує на необхідність подальшої розробки теорії економічної інтеграції, яка має стати основою формування ефективної інтеграційної політики будь-якої держави.

Література:

1. Комкова Е.Г. Развитие теории международной экономической интеграции в Канаде / Е.Г. Комкова // США – Канада: экономика – политика – культура. – 2010. – № 6. – С. 63-78.
2. Лысюк В.М. Адаптация украинской экономики к мировым экономическим процессам / В.М. Лысюк // Рыночная экономика: современная теория и практика управления: Сб. науч. тр. ОНУ им. Мечникова. – Т. 6. – Вып. 6. – Одесса, 2003. – С. 299-310.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Ред. кол.: Мочерний С.В. (відп.ред.) та ін. – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – 864 с.
4. Balassa B. The Theory of Economic Integration. Homewood, IL: Richard D.Irwin, 1961.
5. Ушкалова Д.И., Головнин М.Ю. Теоретические подходы к исследованию международной экономической интеграции / Д.И. Ушкалова, М.Ю. Головнин. – М.: Институт экономики РАН, 2011. – 44 с.
6. Деркач Т.В. Місце та роль регіональної економічної інтеграції у процесах глобалізації світової економіки // Економічні інновації. – 2014. – № 57. – С. 127-135.
7. Лысюк В.М. Воспроизводственная функция товарных рынков / В.М. Лысюк – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2011. – 225 с.
8. Лисоволик Я.Д. Сущность и перспективы применения стратегии «конкурентной либерализации» во внешнеэкономической политике России / Я.Д. Лисоволик // дис. док. эконом. наук. – М, 2008. – С. 286.
9. Деркач Т.В. Особливості економічної інтеграції країн-членів НАФТА / Т.В. Деркач // Механізм регулювання економіки. – № 4, 2010. – С. 165-172.

10. Ивантер В.В., Гец В.М., Шинкарук Л.В., Широв А.А., Ясинский В.А., Анисимов А.М. Экономическая и технологическая кооперация в разрезе секторов ЕЭП и Украины / В.В. Ивантер, В.М. Гец, Л.В. Шинкарук, А.А. Широв, В.А. Ясинский, А.М. Анисимов // Евразийская экономическая интеграция Научно-аналитический журнал. – № 1, 2014. – С. 7-32.

11. Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель. Т.2. Европейская интеграция и экономическое развитие. НАНУ. Институт экономики и прогнозирования. Киев, 2011. – С. 357.

Abstracts

Lisyuk V., Derkach T.

Theoretical and essential analysis of economic integration as an economic process

The theoretical analysis of economic systems integration is adduced in the article. The article reviewed the essence of the integration as an economic process, its components and the mechanism that drives the integration process.